

Список використаних джерел:

1. Дубовик О. М. Вивчення професійно-особистісних якостей майбутніх спеціальних психологів / З. В. Огороднійчук, О. М. Дубовик // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць / Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, Ін-т психології імені Г. С. Костюка НАПН України; за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський, 2015. – Вип. 30. – С. 437–447.
2. Дубовик О. М. Технології проведення психологічних тренінгів для майбутніх психологів спеціальних закладів / О. М. Дубовик // Досвід України та країн Європейського Союзу у вирішенні актуальних проблем психології в сучасних соціально-політичних умовах : міжнар. наук.-практ. конф., 11 груд. 2015 р. / Ін-т психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Київ, 2001. – С. 24.

УДК 159. 922. 76 – 056. 29 – 053. 4

Омельченко Ірина,

доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України
(Київ, Україна)

Кобильченко Вадим,

доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник відділу освіти дітей з порушеннями зору Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України
(Київ, Україна)

МЕТОДИЧНИЙ АРСЕНАЛ ДІАГНОСТУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРЦЕПЦІЇ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ДИТЯЧИМ ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ

На сучасному етапі становлення спеціальної психології актуальності набуває обґрунтування методичного арсеналу діагностування соціальної перцепції у старших дошкільників із дитячим церебральним паралічем (далі ДЦП). Методика діагностування соціальної перцепції ґрунтувалася на науково-теоретичних положеннях фактологічного та атрибутивного наукових підходів (О. Бодальов, Н. Васіна) [3] до дослідження соціальної перцепції у дошкільників із ДЦП.

Для розв'язання основних завдань дослідження соціальної перцепції було проведено чотири серії дослідження.

Перша серія була спрямована на вивчення конативного компонента соціальної перцепції: визначення мотивів активізації сприймання іншої людини (однолітка й дорослого) у дітей із ДЦП, а також виділення провідних потреб, які актуалізуються у процесі її спілкування з однолітками та дорослими.

Друга серія дослідження спрямовувалась на вивчення змісту когнітивного компонента соціальної перцепції у дітей із ДЦП, з'ясування, за якими типами відбувається категоризація рис особистості об'єкта соціальної перцепції.

Третя серія дослідження була спрямована на вивчення змісту виконавчого компонента соціальної перцепції у дітей з ДЦП, виділення особливостей еталону експресії, завдяки якому у дитини формується перцептивний образ зображення людини, визначення переважаючого типу сприймання емоції і, частково, еталону експресії, який є основою впізнавання дитиною емоційного стану іншої людини; з'ясовувались також диференційованість експресивних ознак емоційних станів і вміння відтворювати емоційний стан людини різними засобами.

Четверта серія дослідження спрямовувалася на вивчення змісту диспозиційного компонента соціальної перцепції у дітей із ДЦП: визначення типів їх ставлення до членів сім'ї, а також з'ясування структури соціально-перцептивних здібностей дошкільників із ДЦП.

Методика „Вивчення впливу мотивації на стосунки дітей у спільній діяльності”. Ця методика є варіантом методики Г. Урунтаєвої, Ю. Афонькіної, адаптована Г. Урунтаєвою [4], та дозволяє: визначити, як різні за соціальною значущістю мотиви впливають на поведінку та діяльність дитини; визначити ставлення до процесу і результату спільної з ровесниками діяльності; визначити ставлення до діяльності ровесника, а саме бажання допомогти йому, прохання про допомогу, похвала успіхів товариша; визначити наявність конфліктних ситуацій, причини й способи їх вирішення.

Методика складена з урахуванням особливостей мотиваційної сфери дитини старшого дошкільного віку в нормі психофізичного розвитку; дослідження особливостей конативного компонента соціальної перцепції полягало у визначенні провідного мотиву спілкування й сприймання іншої дитини. Методика дозволила визначити, який із мотивів є провідним: мотив успіху (схвалення, оцінки) чи мотив взаємодопомоги, емпатійного ставлення до „хворого” товариша.

Методика для вивчення мотивів взаємодії дитини з дорослими (А. Рузька). Зазначена методика за сутністю є ігровою і спрямована на виявлення провідного мотиву спілкування дитини з дорослим, а саме мотиву отримання нових вражень, мотиву доброти й ласки, спільної ігрової діяльності, слухання казки, бесіди на особистісні теми. За М. Лісіною [2], своєрідність кожної форми спілкування визначає зміст потреби, провідні мотиви, а також місце спілкування в житті дитини. У нормі в старшому дошкільному віці у дитини актуалізується позаситуативно-особистісна форма спілкування з дорослим [2].

За допомогою цієї методики ми з'ясовували провідну форму спілкування і провідний мотив спілкування дитини з дорослим.

Оскільки методика по суті є грою, вона дозволяла у природних для дитини умовах уточнити дані щодо переважаючих мотивів у процесі взаємодії з дорослим, а також з'ясувати, яке місце в цій ієрархії посідають пізнавальні мотиви, що в нормі психофізичного розвитку складають основу мотивації дитини старшого дошкільного віку.

Методика була модифікована А. Рузькою [6], вона проводиться у вигляді гри, під час якої дитину запрошують в окрему кімнату погратися в „телевізор”.

Для визначення провідної форми спілкування у дитини експериментатор урахував вибір дитини. Аналізуючи його, ми враховували, що в нормі для старшого дошкільника є характерною позаситуативно-особистісна форма спілкування, якій відповідає вибір дитиною варіанту, в якому вона має можливість поговорити з дорослим на тему, що є для неї цікавою.

На основі аналізу отриманих даних склалися характеристики провідних мотивів взаємодії з дорослим кожного досліджуваного, тобто конативного компонента соціальної

перцепції. Про сформованість адекватних віковій нормі мотивів взаємодії з дорослим свідчили відповіді, в яких чітко окреслений пізнавальний мотив, а також наявне домінування в структурі мотивації особистісних мотивів спілкування з дорослим.

За допомогою уточнюючих запитань ми змогли розкрити зміст і ступінь усвідомлення тих мотивів, які за результатами першої методики виявилися домінуючими у конативному компоненті соціальної перцепції дітей.

Таким чином, перші дві методики були спрямовані на з'ясування ієрархії, мотивів сприймання і взаємодії як із ровесниками, так і з дорослим, а також на визначення її своєрідних особливостей у дітей дошкільного віку з ДЦП порівняно з мотивацією спілкування у дітей із НР.

Методика „Бесіда”. Ця методика була розроблена Г. Урунтаєвою, Ю. Афонькіною [4] для вивчення уявлень дитини дошкільного віку про моральні якості. Методика є бесідою, під час якої дитині ставлять запитання за типом: Кого ми можемо назвати хорошим (поганим)? Чому? Кого ми можемо назвати чесним (брехуном)? Чому? Кого ми можемо назвати справедливим (несправедливим)? Чому? Кого ми можемо назвати щедрим (жадібним)? Чому? Кого ми можемо назвати сміливим (боягузом)? Чому?

За допомогою цієї методики ми продовжили вивчення когнітивного компонента соціальної перцепції у дітей із ДЦП: уточнили особливості позначення тієї чи іншої якості, та на що при цьому посилається дитина, а також з'ясували особливості помилкових суджень про моральні якості суб'єкта соціальної перцепції.

Ця методика була доповнена блоком додаткових запитань: Як ти вважаєш, ти добрий хлопчик (дівчинка)? Чому? Якою є добра людина? Якою є зла людина? Тебе хвалять? Хто? За що? Чи буває, що на тебе хтось кричить? Хто? Коли? Чому? Хто тобі в групі подобається найбільше? Найменше подобається? Кого ти найбільше жалієш?

У процесі отримання відповідей на запитання ми наполягали на тому, щоб дитина їх обґрунтувала. При цьому обов'язково виявляли усвідомлення нею своїх особистісних якостей, надання переваги окремим особам, порівняння себе з ними, наявність ідеалу, чи усвідомлюється інша людина, якщо так, то що при цьому в ній виявляється найбільш значущим, які особистісні якості.

Методика „Діагностика типів сприймання дітьми емоційних станів людини”, розроблена А. Щетиніною [7], використовувалась нами з метою діагностики типу сприймання дитиною емоційних станів людини, а саме виконавчого компонента соціальної перцепції у процесі актуалізації вікарного спілкування. Методика дала можливість експериментатору простежити, які ментальні операції (аналіз, синтез) використовує дошкільник у процесі впізнавання емоцій іншої людини, чи позначає їх словом, як узагальнює, а також визначити наявність емоційного ставлення та емпатії. Таким чином, за допомогою цієї методики ми вивчали виконавчий компонент соціальної перцепції.

Методика „Діагностика типів сприймання дітьми емоційних станів людини” у нашому дослідженні є першою у серії досліджень виконавчого і диспозиційного компонентів соціальної перцепції. Вона дозволила визначити стан сформованості цих компонентів у дітей із ДЦП: диференційованість експресивних ознак емоційних станів; тип сприймання емоцій іншої людини, що варіюється від дифузно-аморфного до аналітико-синтетичного; вміння категоризувати впізнану емоцію; взаємозв'язок між емоційним станом людини на малюнку з ситуаціями, в яких актуалізуються ці емоційні переживання; вияв розуміння, що виражається через емоційне ставлення та емпатію.

Процедура дослідження була такою: кожній дитині заздалегідь пропонували роздивитися 20 фотокарток людей у різних емоційних станах, а саме радості, суму, гніву, страху, подиву, після цього з ними проводилися індивідуальні бесіди.

Методика включає такі завдання: 1) висловлювання вільних суджень про зображену на малюнку людину; 2) семантична оцінка емоційного стану; 3) підбір опису ситуації до сприйнятого стану людини; 4) підбір зображення до вербального опису ситуації; 5) вербальна фіксація ознак експресії з опорою на зображення; 6) озвучування сприйнятої людини або персонажу казки.

В результаті аналізу експериментального матеріалу нами були виділені переважаючі у дітей дошкільного віку типи сприймання емоцій: *довербальний, дифузно-аморфний, дифузно-локальний, аналітичний, синтетичний, аналітико-синтетичний* [7].

Методика соціальної перцепції Р. Жиля, адаптована І. Гільяшевою, Н. Ігнат'євою, є візуально-вербальною, вона представляє перехідну форму між анкетною і проєктивними тестами, складається із 42 малюнків із зображеннями дітей та дітей із дорослими, а також текстових завдань. Використання методики дало можливість з'ясувати ступінь успішності і характер причетності дитини з ДЦП до сфери соціальних стосунків, розкрити якісні особливості соціальної адаптації і соціальної перцепції, а саме якісні особливості диспозиційного компонента соціальної перцепції.

Методика Р. Жиля, на думку Л. Бурлачка [1], характеризується високою поточною і критеріальною валідністю та достатньо високою ретестовою надійністю. Дослідженнями І. Гільяшевої і Н. Ігнат'євої, І. Некрасової підтверджена валідність методики Р. Жиля.

С. Забрамна, І. Левченко, Т. Добровольська [5] вважають, що завдяки наочно-вербальному підходу методику можна використовувати у роботі з дітьми з різними психофізичними порушеннями. За допомогою цієї методики була отримана можливість описати систему особистісних стосунків дитини старшого дошкільного віку із ДЦП: конкретно-особистісних – стосунки з батьком, матір'ю, сестрою, братом і, таким чином, з'ясувати конкретні установки спілкування дошкільника із ДЦП; соціальних, які характеризували безпосередньо соціально-перцептивні здібності самої дитини і виявлялись у її поведінці через такі риси, як допитливість, бажання спілкуватись, відчуженість, бажання бути лідером, соціальну адекватність поведінки.

Отже, методика соціальної перцепції Р. Жиля давала можливість: визначити безпосереднє ставлення до батьківської референтної групи, яка є найчастіше провідною в сфері спілкування дитини старшого дошкільного віку з ДЦП; визначити переважаючі установки у процесі спілкування дитини з ДЦП із батьком, матір'ю, сестрою або братом; з'ясувати стан сформованості соціально-перцептивних здібностей дитини: допитливості, бажання спілкуватись, відчуженості, лідерських якостей, соціальної адекватності поведінки.

Таким чином, на нашу думку, дібраний методичний арсенал діагностування дозволяє здійснити не тільки дослідження соціально-перцептивних властивостей особистості, а й виявити способи взаємодії і сприймання соціально значущих осіб, простежити зміст соціального функціонування і внутрішньособистісні конфлікти та характер соціальних труднощів дошкільників із дитячим церебральним паралічем.

Список використаних джерел:

1. Бурлачук Л.Ф. Словарь-справочник по психодиагностике. Спб. : Питер, 2007. 688 с. : ил. (Серия „Мастера психологии”).

2. Лисина М.И. Формирование личности ребенка в общении. Спб. : Питер, 2009. 320 с. : ил. (Серия „Мастера психологии”).
3. Познание человека человеком (возрастной, гендерный, этнический и профессиональный аспекты). [под ред. А.А. Бодалева, Н.В. Васиной]. Спб. : Речь, 2005. 324 с.
4. Практикум по детской психологии: [пособие для студентов педагогических институтов, учащихся педагогических училищ и колледжей, воспитателей детского сада]. [под ред. Г.А. Урунтаевой]. М. : Владос, 1995. 291 с.
5. Психолого-педагогическая диагностика: [учебн. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений]. И.Ю. Левченко, С.Д. Забрамная, Т.А. Добровольская и др.; [под ред. И.Ю. Левченко, С.Д. Забрамной]. М. : Издательский центр „Академия”, 2003. 320 с.
6. Развитие общения дошкольников со сверстниками. [под ред. А.Г. Рузской]. – М. : Педагогика, 1989. – 215 с.
7. Щетинина А.М. Восприятие и понимание дошкольниками эмоционального состояния человека. Вопросы психологии. 1984. № 3. С. 60 – 66.

УДК 376.018.43-056.262

Паламар Олена,

кандидат психологічних наук, доцент
кафедри офтальмопедагогіки
та офтальмопсихології НПУ імені
М.П. Драгоманова
(м. Київ, Україна)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕРАКТИВНОСТІ В ПРОЦЕСІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Інтерактивне навчання, що спирається на природні джерела активності особистості (пізнавальний чи професійний інтерес, творчий характер діяльності, ігрові та змагальні елементи, емоційну насиченість діяльності), є одним із сучасних напрямів організації освітнього процесу.

Інтерактивність у навчанні забезпечується шляхом створення емоційно-стимулюючої атмосфери, виявлення поваги до всіх учасників освітнього процесу, застосування дослідницьких і пошукових технологій навчання, реалізації інноваційної діяльності, забезпечення умов для реалізації творчої активності і самостійності суб'єктів.

Поняття «активні методи і форми навчання», широко вживане у вітчизняній науці, та його зарубіжний аналог – поняття «інтерактивні техніки» мають певні відмінності у трактуванні. Відповідно до вітчизняної традиції, «активні методи і форми навчання» характеризуються спрямованістю на активізацію пізнавальної діяльності суб'єктів освітнього процесу шляхом постановки і розв'язання проблемних ситуацій і завдань.

Натомість «інтерактивні техніки», поряд з активізацією пізнавальної діяльності, передбачають створення умов для забезпечення активної міжособистісної взаємодії учасників заняття [2, с. 61]. Ефект активної міжособистісної взаємодії досягається за рахунок спеціального просторового розміщення учасників, організації співпраці у діадах, малих групах, створення умов для різних видів вербальної та невербальної взаємодії, забезпечення зворотного зв'язку. Інтерактивні техніки у традиціях зарубіжної практики мають більш локальний характер та